

Ayşe Günaysu: Devlet eliyle itinaıyla bellek silinir ve yeniden formatlanır

Posted on 13/12/2015

“İnsanın iktidara karşı mücadelesi, hafızanın unutmaya karşı mücadelesidir,” demiş Çek yazar Milan Kundera, *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*’nda.

“Makbul vatandaşlar”dan oluşan bir ulus yaratmanın ilk koşulu ortak bir kolektif bellek inşa etmektir. İnşa sırasında bazı tarihsel olgular bellekten silinir, bazıları da yoktan icat edilir. Devlet güdümünde hafıza kaybı konusunda New York Times’da yayınlanan “China’s state sponsored amnesia” başlıklı yazısında Yan Lianke, Çin’den bahsediyor ama söyledikleri çok tanıdık: “Tarih ve belleğin her zaman kısa süreli sapmalara üstün geleceğini ve olması gereken yere, gerçeğe ulaşacağına inanırdım. Ama bunun tam tersinin doğru olduğunu artık anlamış bulunuyorum. Bugün Çin’de unutma belleği yenmiş, gerçekler yalanlara mağlup olmuş durumda. Tarihteki boşlukları uydurulmuş hikayelerle doldurdular.”

Türkiye yer yer silinmiş, yer yer yeniden formatlanmış, böylece devlet tarafından inşa edilmiş bellekler ve bu belleklerin yol göstericiliğinde inanılmış yalanlar ülkesi.

Bir örnek: İzmir Yangını

Elimde bir yazı var: Biray Kolluoğlu Kırılı’nın “Forgetting the Smyrna Fire” (İzmir Yangını Unutmak) başlıklı, *History Workshop Journal*’da yayınlanmış yazısı. Sağolsun, sevgili bir dost tarafından haberdar oldum. Yazı, İzmir’den Yunan askerlerinin çekilişi ve Türk ordusunun girişinin ardından kenti harabeye çeviren büyük yangının toplumsal bellekten nasıl silindiğini, bireylerin belleğinde nasıl çarpıtılmış bir şekilde yansıdığını anlatıyor.

İzmir 19. yüzyılda Doğu Akdeniz'in en önemli uluslararası ticaret limanıdır. Nüfusunun %61 buçuğu, varlıklı kesimi toplumsal ve ekonomik yaşamın lokomotifi olan gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bunlar Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Levantenler, yani Osmanlı ülkesine yerleşmiş Avrupa kökenli kişilerdir. Türk ordusu İzmir'e 9 Eylül'de girmiş, 13 Eylül'de başlayan yangın dört gün sürmüş ve İzmir'in Ermeni, Rum ve Levantenlerin yaşadığı mahalleleri sözcüğün gerçek anlamıyla yok etmiştir.

Belleğin ters yüz edilmesi

Dönemin Türk resmi tarih yazımının birinci el kaynakları (Falih Rıfki Atay dışında -ama onun sözleri de kitabının sonraki baskılarından çıkarılmıştır) büyük İzmir Yangını konusunda suskundur. Atatürk, Cumhuriyet'in resmi tarih kitabı olan Nutuk'ta "Kurtuluş Savaşı"na ilişkin birçok olayı en ince ayrıntısına kadar anlatırken, İzmir yangınından bahsetmemiştir. Oysa yangın kentin kalbinin attığı dörtte üçünü yerle bir etmiş, sahil boyunca 3 bin 200, kara yönünde, içeri doğru 5 bin metrelik bir alana yayılmış, evler, dükkanlar, postaneler, konsolosluklar, ticarethaneler, oteller, tiyatrolar ve klüpleri dahil 20 ila 25 bin arasında binayı yakıp kül etmiştir. Yok olan aslında tarihi İzmir kentidir. Çünkü belleklerde yeni bir İzmir inşa edilecektir. Atatürk'ün yangın konusundaki suskunluğu, aslında bir itiraftır.

İlginç olan, yazarın görüştüğü İzmirli Türklerin tanıklıklarında, İzmir'in "kurtuluş"uyla ilgili çok sayıda ayrıntı yer alırken, bu yangından söz edilmemesidir. Bir kişi, yazar ısrarla yangını sorduğunda durmuş, düşünmüş ve kendisi de şaşırarak, anne ve babasının pek çok şey anlattığını, ama yangından hiç bahsetmediğini söylemiştir. Yalnızca iki kişi farklı yanıt vermiş, bunlardan birisi, uzun tereddütlerden sonra, sesini alçaltarak, yangını Türk askerlerinin başlattığını, esas amacın, Ermeni ve Rumların mahallelerini yok ederek geri dönmelerini engellemek olduğunu söylemiştir.

Ama en ilginç, görüşme yapılanların bir bölümünün kronolojiyi gayet tutarlı bir şekilde,

ısrarla tersine çevirmesi, yangın Türk ordusu şehre girdikten 4 gün sonra başlamış olmasına rağmen, bunun tersini, yani yangının daha önce çıktığını ve Türk ordusunun daha sonra gelerek şehri kurtardığını anlatmalarındır.

Kolektif bellek ters yüz edilmiştir.

Unutturmada aydınların rolü

Yan Lianke yazısında, Çin’de devlet tarafından belleklerin yeniden formatlanmasını anlatırken, bu süreçte aydınların önemli bir rol oynadığını söylüyor. Cumhuriyet döneminin ünlü şair, yazar, gazeteci aydınların birkaç istisna hariç büyük bir çoğunluğu, hatta solcu olanlar bile devletin bilinmemesini istediği tarihsel gerçeklerden bahsetmediler ve topluca hafıza kaybına katkıda bulundular.

Fazla geriye gitmeye gerek yok. Yıl 1998. Yapı Kredi Yayınları, büyük boy üç ciltlik Cumhuriyet’in 75. Yılı kitabını yayımlıyor. 1923-1953 yıllarını kapsayan 1. cildini şöyle bir karıştıralım. “Yeni bir başkent doğuyor” başlıklı bir bölüm var. Cumhuriyet öncesinden başlanarak Ankara’nın tarihi anlatılıyor. Ama bu tarihte şehrin ekonomik ve toplumsal yaşamında önemli yer tutan Ermenilerin “E”sinin bile yeri yok.

Oysa gerçekte durum şöyle: Osmanlı’da Ankara vilayet statüsüne sahip. Vilayete beş Sancak bağlı: Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çorum ve Kayseri. Ankara vilayetinde 135.869 Ermeni yaşıyordu. Toplumun 150 kilisesi, 11 manastırı ve 120 okulu bulunuyordu. Sadece Ankara sancağında, yani vilayet merkezinde 20.858 Ermeni yaşıyordu ve Ermenilerin şehirde yedi, evet, yedi kilisesi, dokuz okul ve koleji, iki meslek okulu, iki çocuk yuvası vardı. (1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler, Aras Yayınları). Merkezin tehcir emrine direnen Ankara Valisi ve emniyet müdürünün yerine İttihatçıların atanması sonucu Ankara Ermenilerinin bir kısmı hemen Ankara çıkışında katledildi, bir kısmı da çıkarıldıkları ölüm

yolculuğunda can verdi. İşte toplumsal bellekten bu gerçeğin silinmesi için, Ankara’da Ermenilerin var olduğu bilgisinin de gizlenmesi gerekiyordu. Ve başarılı. Bugün Ankara halkının kaçta kaç gerçeği biliyor dersiniz?

Dersim’in ‘temizlenmesi’

Cumhuriyet’in 75 Yılı kitabının ilk cildinin sayfalarını çevirmeye devam ederseniz, mesela 1937 yılına ayrılmış bölümde karşınıza şöyle bir başlık çıkar: “Dersim İsyanı Bastırıldı”. Metin tümüyle resmi anlatıya uygun yazılmış. Mesela şöyle: “1938’de hükümet isyandan arta kalanların TEMİZLENMESİ amacıyla yeni bir askeri hareket yapılmasını kararlaştırdı. Harekatta yasak bölgelerde bulunan KİŞİLER İMHA edildi.” (Büyük harfler bana ait). Katliam yok, “temizlik” var. Okullarda okutulan Devrim Tarihi ders kitabından alınmış gibi. Tüyler ürpertici.

Şimdi, “unutturmada aydınların rolü” dedim, ama Yapı Kredi Yayınları’ndan bir örnek verdim. Yoksa ben Yapı Kredi Bankası’nı “aydın”dan mı sayıyorum? Yo, elbette hayır. Ama gelin kitabın künyesine bakalım: Yayın Yönetmeni: Feridun Aksın. Huzur içinde yatsın Feridun Aksın Türkiye Komünist Partisi’nin uzun yıllar yurtdışında yaşamış Politbüro üyesiydi. Yayın Kurulu’na bakalım: Feruz Ahmad, Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay. Son iki isim Türk entelijantsiyasında önemli yere sahip. Ahmet Oktay Türkiye’nin önde gelen şair ve yazarlarından, özellikle “toplumcu gerçekçi” estetik ve sanat kuramcısı. Mete Tunçay da, biliyorsunuz, ilerici, sol düşünceli tarihçi.

Korkunç bir sürekliliğin içinde yaşıyoruz. Birbirini izleyen dönemlerde devlet eliyle ya da devlet güdümünde işlenen suçlar, bu suçların belleklerden silinmesi yeni imha ve yeni bellek inşalarını mümkün kıldı. Yalanlar hüküm sürmeye devam ediyor. Tüm nüfusa kıyaslayınca bir avuç denebilecek insanın nihayet yalan duvarını aralamaya başlamış olması bu gerçeği değiştirmiyor, değiştirecek güce sahip değil çünkü. O halde mücadelenin ana damarlarından

biri, topluma belleğini geri kazandırmak olmalıdır. Çünkü bugünü ve yarını kazanmak, insanların algısında geçmişi yerli yerine oturtmakla mümkün olacaktır.

Kaynak: [Özgür Gündem](#)